

MANNOURY'S SIGNIFICA

Mireille Kirkeles (PhD, EUR)
Voordracht Minor Grote Denkers 2014, Faculteit
Wijsbegeerte EUR
10 oktober 2014

MANNOURY'S ARTIKEL

Mannoury, G. (1933). De signifiëse methode van taal- en begrippenonderzoek. In Brouwer, L.E.J., Clay, J. et al., *De uitdrukkingswijze der wetenschap: kennistheoretische openbare voordrachten gehouden aan de Universiteit van Amsterdam gedurende den cursus 1932-1933* (pp. 1-15). Groningen: P. Noordhoff.

INLEIDING ARTIKEL (pp. 1-2)

SIGNIFISCH UITGANGSPUNT

Significa: taal is een instrument waarmee we met elkaar van gedachten kunnen wisselen.

Vaak gaat dit goed, maar niet altijd.

Signifisch uitgangspunt: taal is geen adequaat hulpmiddel. Taal kan de werkelijkheid nooit volledig weergeven.

Daarom is verbetering nodig (Mannoury, 1947:43-44).

TAALEN WERKELIJKHEID

Onze gedachten zijn voortdurend in beweging en aan verandering onderhevig (continu, betrekkelijk).

Als we onze gedachten 'willen vasthouden' dan maken we daarbij gebruik van woorden (discreet, bepaald).

Probleem: we vergeten dat woorden nooit in staat zijn om de 'gedachtestroom' volledig weer te geven.

We menen met onveranderlijke woorden, aan onveranderlijke waarheden uitdrukking te kunnen geven. Dit klopt niet.

Ook woorden zijn veranderlijk. Betekenissen liggen niet vast (Mannoury, 1907:161-162).

TAAAL EN KENNISOVERDRACHT

De menselijke taal is een willekeurig gekozen, kunstmatige indeling van de continue werkelijkheid in discrete bestanddelen.

Hoe kunnen we dan kennis aan anderen overdragen via onze taal?

“[wij hopen] (...) uw aandacht te vragen voor de wijze, waarop wij de kennis, die wij ons hebben verworven of die wij menen ons te hebben verworven op anderen kunnen overdragen”
(Mannoury, 1933:1).

Mannoury vraagt zich af: hoe is redelijke verstandhouding tussen mensen mogelijk (Mannoury, 1933:1).

Hij zoekt een ‘oplossing’ in de signifische onderzoeksmethode (Mannoury, 1933:2).

BEGRIPSOMSCHRIJVING SIGNIFICA (pp.2-4)

EMPIRISCHE METHODE (1/2)

De significante methode is empirisch omdat ze gebaseerd is op waarneming en experiment.

“Weg met alle subjectiviteit, met alle emotionaliteit, met alle sentimentaliteit, en leve de waarneming en het experiment” (Mannoury, 1933:2).

Reactie op traditionele, introspectieve filosofie. Filosofische boeken over de betekenis van woorden als ‘causaliteit’, ‘existentie’, ‘waarheid’ gaan over mentale associaties die de filosoof bij die termen krijgt (Vuysje, 1953:229-230).

“Hij [de significus] heeft zich niet af te vragen: wat zegt *mij* het woord waarheid, (...) maar hoe reageren *anderen* op die klanken? En onder welke omstandigheden brengen die anderen deze ‘geluiden’ voort?” (Mannoury, 1933:2).

EMPIRISCHE METHODE (2/2)

De significus beschouwt zijn medemensen als proefobjecten.

Het gaat niet om hun subjectieve gevoelens of om hun bedoelingen maar om hun gedrag.

“Hij [de significus] bekommert zich niet om hun ‘bedoeling’ of om hun ‘opinie’, niet om hun lust of hun leed, maar enkel om hun gedragingen” (Mannoury, 1933:2).

Probleem: de significus kan zijn eigen subjectiviteit nooit volledig uitschakelen (Mannoury, 1933:3).

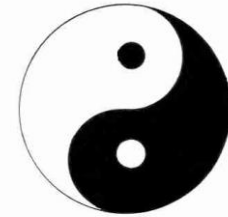
Hij kan nooit een absolute scheiding aanbrengen tussen zichzelf en zijn proefobject.

Dit idee van twee tegendelen (*in casu*: subject en object) die niet absoluut van elkaar kunnen worden gescheiden, is Mannoury's belangrijkste filosofische principe.

EENHEID VAN TEGENDELEN

Mannoury's filosofische kernidee: de eenheid van tegendelen.

Het is min of meer verwant met het taoïstische 'Yin-Yang-principe'.

Algemene formulering: tegenstellingen horen altijd bij elkaar. Ze vullen elkaar aan, zijn van elkaar afhankelijk en beïnvloeden elkaar wederzijds.

Bijv. 'warm' zou niet 'warm' zijn, zonder 'koud'. 'Goed' zou niet 'goed' zijn, zonder 'kwaad' etc.

Twee tegendelen komen altijd samen voor. Het besef van een tegenstelling vormt tevens een schakel tussen beide tegendelen (Mannoury, 1949:51).

BENAMINGEN MANNOURY (1/2)

‘Beginseġ van betrekkelijkheid’ of ‘dialectisch principe’

“De wisselwerking tussen bepaaldheid en betrekkelijkheid”

- N.B. Wisselwerking tussen woorden en gedachten.

‘Dialectiek’

“De onderlinge verwantschap van schijnbaar tegengestelde begrippen”.

‘Pulseringsverschijnsel’

“De afwisseling tussen absoluut en relatief”.

BENAMINGEN MANNOURY (2/2)

‘Levensbewustzijn’

“(…) een bewustzijn van onderscheid en verband in steeds wisselende evenwichtsverhouding”.

“’Gedachtewerelden’ die aan begrippen als leven en niet-leven, binnen- en buitenwereld verbonden zijn, lijken sterk uiteen te lopen en van elkaar gescheiden te zijn. Echter beide ‘gedachtewerelden’ maken deel uit van óns geestesleven” (Mannoury, 1949:51).

Mannoury’s (en de taoïstische) dialectiek is anders dan de Hegelse dialectiek: door een these en een anti-these ontstaat er een synthese ofwel twee tegenstellingen ontwikkelen zich tot iets hogers. Bij Mannoury is de synthese al in de basis aanwezig: these en anti-these horen al bij elkaar.

GRADUALITEITSBEGINSEL

Met Mannoury's principe van de 'eenheid van tegendelen', hangt zijn 'gradualiteitsbeginsel' samen.

Omdat twee tegengestelde begrippen altijd met elkaar verbonden zijn, verschillen ze niet absoluut van elkaar.

Gradualiteitsbeginsel

Het onderscheid van elk begrip van zijn 'tegegengestelde', is niet een absoluut maar een gradueel onderscheid.

Tussen tegengestelden zoals 'leven en 'dood', 'lichaam' en 'geest', 'verleden' en 'toekomst' bestaat een reeks overgangen (gradaties).

bijv. verschillende tinten bestaan in het kleurenspectrum tussen 'rood' en 'geel'.

Tegenstellingen kunnen altijd overbrugd worden volgens Mannoury.

ONDERSCHIED SUBJECT EN OBJECT?

Terug naar Mannoury's tekst. "Weg met alle subjectiviteit (...)" (Mannoury, 1933:2).

Probleem: subject en object zijn twee tegendelen die met elkaar samenhangen. "In taal en denken moeilijk onderscheid te maken tussen:

IK	NIET-IK
SUBJECTIEF	OBJECTIEF
INTUÏTIE	WAARNEMING
EMOTIONEEL	INDICATIEF

Deze 'tegendelen' zijn "sterk aan elkaar verbonden" en "innig met elkaar vermengd" (Mannoury, 1933:3).

WAT IS BEREIKBAAR?

Het doel van 'objectief waarnemen' is niet bereikbaar.
Mannoury: significa zoekt niet naar concrete oplossingen.
Belangrijk is het ontwikkelen van een kritische denkhouding. Wat kunnen we wel bereiken:

We kunnen onze vraagstellingen kritisch onderzoeken, i.p.v. meteen antwoorden te gaan zoeken.

We kunnen kritisch kijken naar ogenschijnlijk objectieve uitspraken. Immers: in elke objectieve uitspraak zit een subjectief element.

We kunnen het betekenisprobleem in termen van oorzaak en gevolg bekijken (Mannoury, 1933:4).

HOOFDBEGRIPPEN SIGNIFICA (pp. 4-7)

TAALDADEN

Significa doet onderzoek naar taaldaden.

Taaldaad (in ruime zin):

elke handeling waardoor levende wezens proberen invloed uit te oefenen op het gedrag van andere levende wezens. En alle gedragingen waardoor anderen op deze handelingen reageren (Mannoury, 1933:4-5).

Significa beperkt zich tot het onderzoek naar de psychologische achtergrond van menselijke taaldaden.

Taaldaad (in beperkte zin):

alle psychologische verschijnselen die met het uitspreken van woorden of zinnen gepaard gaan (Mannoury, 1931:7).

“[gedachte] complexen, die bepaalde woordbeelden prikkelen of er door geprikkeld worden, zij 't ook, dat (...) slechts een klein deel dier woordbeelden werkelijk ten gehore wordt gebracht.” (Mannoury, 1933:6).

SPREEK- EN HOORBETEKENIS (1/2)

Significus: waardoor spreekt een bepaald persoon op een bepaald moment juist *dít* woord uit en geen ander? welke verandering brengt dit te weeg in de geest van de hoorder (Mannoury, 1931:3)?

I.p.v. het toekennen van vaste betekenissen aan woorden, legt significa de nadruk op de psychische mentale associaties die de woorden oproepen bij 'spreker' en 'hoorder'.

welke invloed heeft een taalhandeling op de verzender (spreker) en de ontvanger (hoorder) van de boodschap (Vuysje, 1951:262)?

SPREEK- EN HOORBETEKENIS (2/2)

Significa bekijkt “het betekenisprobleem naar de wijze van oorzaak-en-gevolg” (Mannoury, 1933:4).

Hoe is de uiting bij de spreker tot stand gekomen (oorzaak, het vormen van woorden door de spreker) en wat doet de uiting met de hoorder (gevolg, het opnemen van de woorden door de hoorder)?

Significa maakt dus een onderscheid tussen twee soorten betekenis: de spreekbetekenis en hoorbetekenis.

SIGNIFICA EN SEMANTIEK

significa is niet hetzelfde als (taalkundige) semantiek.

“De signifika wordt afgescheiden van de zuiver taalkundige betekenisleer (hetzij semantiek of etymologie of philologie in het algemeen) die de ‘sprekers’ en ‘hoorders’ en derzelfver biezondere omstandigheden, motieven en reacties veelal buiten beschouwing laat” (Mannoury, 1933:5).

Bijv. Leerling: “de som van de driehoek is gelijk aan 180° ” i.p.v. “de som van de hoeken van een driehoek is 180° ”.

- Semantiek: legt uit wat de betekenis van het woord ‘som’ is en dat nooit van de som van één ding (de driehoek) gesproken kan worden.
- Significa: waardoor is de vergissing veroorzaakt? En welk misverstand kan erdoor ontstaan?

BETEKENIS LIGT NIET VAST

De betekenis van woorden hangt af van het effect dat de spreker wil bereiken of dat de hoorder ervan ondervindt. Betekenis is dus veranderlijk en relatief. Dit is inherent aan taal.

- Significa onderzoekt “levenverschijnselen, en ‘n woord of ’n reeks van woorden, al was het een roman in tien delen, is geen levensverschijnsel meer, als we het afscheiden van wie het heeft gesproken of geschreven of gedacht en van wie het heeft gehoord en verstaan (of misverstaan!)” (Mannoury, 1933:4).

Taal wordt altijd gebruikt met een bepaald doel, in een bepaalde situatie.

In het dagelijkse taalgebruik hebben we behoefte aan een flexibele, veranderlijke taal. Betekenis mag vaag en ambigu zijn (Van Bendegem, 2014:313-314).

Bij een gespecialiseerd doel, bijv. het bouwen van een brug, hebben we een gespecialiseerde, technische taal nodig waarbij de betekenis duidelijk is (Heijerman, 1990:263-265).

TECHNIEK SIGNIFICA (pp. 8-13)

TAAK SIGNIFICA

Hoofdoopgave signfica: het onderscheiden van emotionele (subjectieve) en indicatieve (objectieve) betekenis-elementen in een taaldaad (Mannoury, 1933:8).

Hoe kan die taak worden uitgevoerd?

“Kijken naar invloeden die een doeltreffend taalgebruik belemmeren” (Mannoury, 1948:43-44).

“Verschillende individuen kennen verschillende betekenissen aan woorden en zinnen toe. Dit kan ieder van ons dagelijks opmerken. Deze verschillen kunnen eenvoudig experimenteel worden onderzocht” (Mannoury, 1948:43-44).

TWEE METHODES

Het verschil in taalgebruik tussen verschillende individuen doet zich op twee manieren voor:

1. als verschil in verwoording van eenzelfde waarneming,
2. als verschil in waarneming, door eenzelfde verwoording uitgedrukt.

Hiermee hangen twee verschillende methodes samen:

- Ad 1. de transformatiemethode en
- Ad 2. de exhaustiemethode.

TRANSFORMATIEMETHODE

Transformatiemethode:

onderzoek naar de verschillende verbale reacties die worden opgeroepen bij eenzelfde situatie.

“Uitgaan van een bepaalde situatie en de bewoordingen bestuderen, waarin verschillende waarnemers die situatie weergeven” (Mannoury, 1933:8).

EXHAUSTIEMETHODE

Exhaustiemethode:

onderzoek naar verschillende situaties die hebben geleid tot eenzelfde verbale reactie.

“Uitgaan van eenzelfde verwoording en dan de situaties bestuderen die bij verschillende individuen tot deze zelfde verwoording hebben geleid” (Mannoury, 1933:9-10).

M.b.v. de twee methoden kan onderscheid gemaakt worden tussen taaldaden met een meer persoonlijk (subjectief, emotioneel) karakter en die met een minder persoonlijk (objectief, indicatief) karakter.

VOORBEELD TRANSFORMATIE

Vaak blijkt dat verwoordingen die lijnrecht tegenover elkaar lijken te staan, indicatief gezien volkomen met elkaar overeenstemmen. Het onderscheid in vorm is uitsluitend emotioneel. Dit komt vaak voor in politieke debatten en krantenartikelen (Mannoury, 1949:50).

Situatie	Eigen partij	Tegenstanders
Informatie door overheid	volksvoorlichting	volksmisleiding
Politiek leider	Krachtige figuur	Machtswellusteling
Iemand gedood	Terechtstellen	Vermoorden
Geen informatie door overheid	Discretie in acht nemen	In de doofpot stoppen

VOORBEELD EXHAUSTIE

Vaak blijken begrippen minder indicatief (objectief) te zijn dan gedacht (Mannoury, 1949:50).

Het woord 'recht'
Niet krom
Rechtvaardigheid
Rechtsgeleerdheid
Rechtspraak
Wettelijke of morele bevoegdheid

Door de verschillende betekenissen van het woord 'recht' kan er misverstand ontstaan. Belangrijk is bij dat soort termen (ook vrijheid, natuur, succes, vooruitgang, welvaart etc.) eerst af te spreken welke betekenis men hecht aan de gebruikte termen.

MENINGSVERSCHILLEN

Significa kan niet alle meningsverschillen uit de weg ruimen, maar wel de aard en de oorzaak van meningsverschillen doen kennen. Volgens Mannoury is daar al veel mee gewonnen (Mannoury, 1933:11-12).

Is een meningsverschil indicatief:
discussiëren heeft geen zin, beide partijen moeten gaan waarnemen (Mannoury, 1933:12).

Is een meningsverschil emotioneel:
beide partijen leggen zich er bij neer of ze discussiëren verder (voor hun plezier) (Mannoury, 1933:12).

SCHIJNPROBLEMEN

Is een meningsverschil noch indicatief noch emotioneel: significant heeft haar bruikbaarheid bewezen en de zaak tot een formeel verschil en daarmee tot een schijnprobleem gereduceerd (Mannoury, 1933:12).

Schijnprobleem: formulering die zich als keuzeprobleem aan ons voordoet, maar die dat niet is (Mannoury, 1946:124).

Bijv. 'Is alles relatief of bestaat er iets absoluuts?'

Bijv. 'Is het eeuwige primair of het tijdelijke?'

Er lijkt een keuze te bestaan maar die is er niet. Immers: de tegengestelde begrippen (relatief-absoluut en eeuwig-tijdelijk) hangen met elkaar samen. Het ene staat niet los van het andere. Een absolute keuze is niet mogelijk: schijnprobleem.

Niet alleen binnen de filosofie, maar ook in economie, geschiedenis, fysica etc. (Mannoury, 1933:12).

GRENZEN SIGNIFICA (pp. 13-15)

SIGNIFICA NIET OVERDRIJVEN

Significa onderzoekt taaldaden, maar het dagelijks leven bestaat uit meer dan taaldaden.

Redelijke verstandhouding is slechts een hulpmiddel om bepaalde doeleinden te bereiken.

Primair is uiteindelijk een subjectieve gevoels sfeer, waarin verstandhouding mogelijk is zonder veel woorden (Mannoury, 1933:14-15).

N.B. Iets dergelijks zien we ook bij Brouwers opvatting over de taal.